

Fenomén viny v diele Zločin a trest. Existenciálna perspektíva Karla Jaspersa

Alexandra Gáboríková

Gáboríková, A.: Fenomén viny v diele Zločin a trest. Existenciálna perspektíva Karla Jaspersa. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

The Phenomenon of Guilt in Crime and Punishment. Existential Perspective by K. Jaspers

The phenomenon of guilt is one of the main themes in *Crime and Punishment* by F. M. Dostoyevsky. This phenomenon is analysed through existential perspective by K. Jaspers. Limit situations have a profound impact on human everyday life and actions. In *Crime*, the feeling of guilt is associated especially with inner conflict visible in Raskolnikov. The first part analyses the book itself, the feeling of guilt and the way Raskolnikov deals with it. The next part concerns the distinction between situations and limit situations and classification of guilt by K. Jaspers. Jaspers differentiates four different kinds of guilt: criminal, political, moral and metaphysical guilt. Referring to Jaspers' differentiation, we classify Raskolnikov's crime as a case of criminal, moral and metaphysical guilt. In the third and final part we offer, as a remedy for Raskolnikov's guilt, communication with others and repentance.

Key words: guilt, feeling of guilt, inner conflict, classification of guilt, communication, repentance

Cieľom tohto textu je analýza Dostojevského diela cez prizmu Jaspersovej existenciálnej filozofie. Taktiež chceme poukázať na význam a vplyv hraničných situácií, konkrétne viny, nielen v samotnom diele, ale aj v každodennom živote, v tom, ako sa vina dotýka každého človeka, bez ohľadu na to, či si to uvedomuje, alebo nie. Ako východisko z hraničných situácií sa nám ponúka komunikácia a pokánie, ktoré majú transformatívny charakter pre jednotlivca i jeho prežívanie viny.

Motívy v diele Zločin a trest

F. M. Dostojevskij vo svojom diele *Zločin a trest* zostupuje do hlbín ľudského vnútra, zaujíma ho človek ako osobnosť, neopakovateľná bytosť, ktorá má svoje jedinečné, imanentné, seba vlastné problémy, a nielen človek ako produkt určitého prostredia, sociálnej vrstvy a životných podmienok, teda zoon politicon.^[1] Zaujíma ho skôr existenciálna problematika. *Zločin a trest* je pretkaný smrťou a temnotou, pocitom vnútornej rozpoltenosti a viny. Najbadateľnejšia je Raskolnikovova rozpoltenosť, ktorú možno sledovať počas celého deja, začínajúc jeho myšlienkami o vražde starej úžerničky cez jeho odmietavý postoj k svojmu skutku až po následné priznanie. Pocit viny však môžeme pozorovať u väčšiny Dostojevského postáv. Vina sa teda netýka iba jednotlivca, ale nevyhnutne ľudstva ako takého. Ide o metafyzickú vinu, v určitom ohľade je vinný každý jeden človek. Keďže každý jeden človek je určitým spôsobom naviazaný na ostatných, všetko, čo každý spraví, má nejaký vplyv na ostatných, či už si to uvedomuje, alebo nie. V tomto ohľade je každý nejakým spôsobom zodpovedný za hriechy a zločiny, ktoré spáchajú ostatní. Jednotlivec sa rodí do podmienok, za ktoré on sám zodpovedný nie je. Nemôže zmeniť rodinu, sociálne podmienky, výchovu. Môže teda obviňovať za svoje nešťastie a utrpenie iných, tým však nezmaže vinu, ku ktorej sám prispieva už len tým, že existuje. Dostojevskij sa týmto prístupom však nesnaží zmazať vinu samotného jednotlivca. Každý je, pochopiteľne, zodpovedný za svoje vlastné činy, pre ktoré musí trpieť. Utrpenie v tomto ohľade však

nie je niečo vyslovene negatívne, práve naopak, má pozitívny podtón. Utrpenie totiž človeka premieňa. Nenávisť a rozhorčenie nie sú riešením. Pre Dostojevského spočíva východisko v láske a komunikácii, ľúlosti, v odpykaní si trestov.

Raskolnikovov vnútorný konflikt a pohnútky vedúce k vražde

Vnútorný konflikt postáv je očividný predovšetkým u Raskolnikova, no tiež u Marmeladova a Svidrigajlova, ktorí sú konglomerátom protichodných vlastností – šašovia, ktorí sa vo svojej role šaša vyžívajú, sú to notorickí opilci, no zároveň veria v Boha a uvedomujú si hriech, v ktorom žijú.^[2] Táto rozpoltenosť však človeku neuberá na jeho ľudskosti, nerobí ho netvorom. Práve naopak, je mu prirodzená, je totiž dôsledkom reálnej zložitosti a rozpornosti ľudskej prirodzenosti. Tá mu je daná na jednej strane prírodou samou, na strane druhej vplyvom spoločenských, ideologických a iných činiteľov. Toto poznanie viedlo Dostojevského k myšlienke, že človek by nemal byť druhému sudcom a i zločinec je človekom ešte predtým, než je zločincom.^[3] Raskolnikovov vnútorný konflikt je vložený už v jeho samotnom mene. Raskol^[4] znamená rozkol. Jeho vnútorná jednota je narušaná. Rozpoltenosť pramení na jednej strane z presvedčenia, že jeho konanie bolo správne, a teda smrť stareny bola zaslúžená. Na strane druhej bol preňho celý akt mučivý, sám nemohol uveriť tomu, že bol schopný zavraždiť. Toto vnútorné rozpoltenie sa uňho prejavovalo čiastočne i chorobou – teplotami, blúznením. Jeho meno môže naznačovať i jeho snahu o odlišenie sa, oddelenie sa od väčšiny ľudí, podporujúc i teóriu o dvoch skupinách ľudstva. Na jednej strane ide o napoleonov, skupinu, ktorej je dovolené robiť veľké činy, a teda aj zločiny, čo vyplýva z ich náture. Na strane druhej stoja obyčajní ľudia, ktorí sú iba slepými nasledovníkmi tých veľkých, teda nie sú ničím výnimoční, nemajú žiadnu špecifickú črtu. Rodion si o sebe zo začiatku myslí, že patrí do prvej skupiny, preto sa odváži zabiť starenu, čím, aspoň podľa neho, zabíja princíp, nie človeka.

Zastavme sa pri niekoľkých momentoch, ktoré Raskolnikovova mohli podnietiť k jeho činu. V prvom rade to bola teória, *idea*, o rozdelení ľudstva do dvoch skupín. Keďže sa Raskolnikov sprvu domnieval, že patrí k napoleonom, myslel si, že by zmenil svet k lepšiemu hneď z niekoľkých dôvodov. Prvým je, že táto úžernička by už viac nemohla ubližovať zúfalým a živoriacim ľuďom, na ktorých si vysokými úrokmi a nekompromisnými podmienkami zarábala. Druhým dôvodom je, že jej okradnutím by nadobudol dostatok kapitálu na to, aby mohol zmeniť svoj život, ale taktiež pomáhať druhým. Teda ako píše Kopaničák, slovenský filológ a rusista: „Hrdina hľadal vo svojej idei buď prostriedok na to, ako premeniť svet, alebo ako nájsť svoje miesto v nespravodlivom svete. Raskolnikov ho našiel v práve človeka na zločin, ak toto právo vedie k odstáneniu nespravodlivých medziludských vzťahov a k postaveniu spoločnosti na nový, spravodlivý základ.“^[5] Treťou príčinou jeho konania je to, že jeho sestra Duňa by sa nemusela vydať za Lužina, a tak by ju ušetril od nenaplneného manželstva. Zároveň by tým však, sebecky, ušetril svoju hrdosť pred ponížením.

Napokon nás v rozhovore so Soňou vyvádza z omylu a priznáva, že nezabil ani pre jednu zo spomenutých príčin: „Nezabil som preto, aby som pomohol matke – to je hlúposť! Nezabil som preto, aby som získal peniaze a moc a stal sa dobrodincom ľudstva. To je hlúposť! Jednoducho som zabil; kvôli sebe som zabil, jedine kvôli sebe: a či by som sa bol stal pre niekoho dobrodincom alebo by som celý život ako pavúk lapal všetkých do pavučiny a zo všetkých by som vyciavil životnú silu, v tej chvíli mi na tom vôbec nemohlo záležať!“^[6] Týmto vyjadrením všetky ostatné pohnútky odsúva bokom, namiesto toho prichádza k záveru, že jediný dôvod, prečo starenu zavraždil bolo, že chcel zistiť, či je niečoho takého schopný. Či sa odváži siahnuť na moc alebo ho premôže strach. Nakoniec priznáva, že to nebola starena, koho zabil, ale *on sám*. Namiesto toho, aby svojím činom objavil svoju identitu, ktorú si namýšľal, seba samého stratil.

Raskolnikovovo utrpenie a pocit viny

Podľa Kopaničáka Raskolnikovova viac sužuje fakt, že nepatrí k veľkým ľuďom, k revolucionárom, že z neho nikdy nebude Napoleon. Tým, že zobral dva životy, pričom jeden z nich úplne nevinný, sa príliš nezaobrá: „Po spáchaní netrápia ho výčitky svedomia, že zahubil nevinné životy, ale mučí ho

a do zúfalstva vrhá vedomie, že nevydržal skúšku, že nie je jeho poslaním zmeniť beh života, že nepatrí medzi vyvolených, ktorým patrí právo na prestupovanie zákonov, ale že je tiež len ‚voš‘. [7] Po zločine predsa nenasledoval žiaden veľký dobrý skutok, ktorý by mal spáchaný zločin odčiniť. No nemožno ho stavať do úplne zlého svetla, pretože i keď si to následne vždy vyčítal, urobil niekoľko dobrých skutkov, napríklad keď daroval peniaze na Marmeladovov pohreb. Taktiež Kopaničákov postoj podporuje pasáž, v ktorej, po tom ako sa priznal so svojím zločinom Duni, v zúrivosti hovorí, že žiaden zločin predsa nespáchal, práve naopak, vražda bola skôr služba spoločnosti. [8] Toto obvinenie hrá dôležitú úlohu v celom dianí. Slovom filozofa A. J. Steinbocka, ktorý sa pri analýze morálnych emócií venuje aj vine, obvinenie sa nemusí zhodovať so skutočným dianím, a síce nie je dostatočné pre skúsenosť viny, no je jej nevyhnutnou súčasťou. [9] Človek totiž potrebuje vidieť veci i z inej perspektívy. I Raskolnikov potrebuje nasmerovať, aby sa dokázal vyslobodiť z väzenia svojej vlastnej mysle. Zdá sa však, že si plne neuvedomuje, že zabil i Lizavetu. Neustále svoj zločin ospravedlňuje tým, že zabil iba neuzitočnú úžerníčku voš, čím spravil službu spoločnosti. Je teda ťažké uveriť, že skutočne pociťuje vinu. Nielenže si Raskolnikov plne neuvedomuje, že spôsobil utrpenie ako starene, tak aj jej sestre Lizavete, ale neuvedomuje si ani to, že ho spôsobil i svojim najbližším.

I napriek tomu, že Raskolnikovovo trápenie vychádza aj z toho, že nie je Napoleonom, predsa len mu nemožno uprieť ľudskosť a pocit viny. Ten je zjavný už len z jeho choroby, snahy od všetkých sa izolovať a vnútorného konfliktu, ktorý prežíva naprieč celým dejom. I Steinbock sa vyjadruje v podobnom duchu: „vina je vždy spojená s negatívnym emocionálnym naladením, ktoré môže byť sprevádzané, napríklad, príšerným neprijemným pocitom, žiaľom, zármutkom a tak ďalej...“ [10] Raskolnikovova choroba pramenila z pocitu viny, i keď si ho priamo neuvedomoval, zločinu, ktorý spáchal, zo strachu z odhalenia, z toho, že sa jeho teória nepotvrdila. Chorobu si predpovedal svojou teóriou, bol presvedčený o tom, že zločin vždy sprevádza i choroba, inými slovami, pocit viny. Kopaničák hovorí, že „človek nie je determinovaný iba podmienkami svojej existencie, ale aj svojou psychológiou a svojím vedomím. Dostojevskij dospel k názoru, že aj presvedčenie formuje človeka, jeho charakter, že určuje jeho správanie.“ [11] Je teda možné, že keby nebolo Raskolnikovovo presvedčenia, choroba by ho nezmohla. Respektíve, nebola by viditeľná, možno by sa neprejavila fyzicky, ale odrazila by sa na psychike. Na psychike sa odrazila už len prostredníctvom vnútornej rozpoltenosti a izolovania sa. Izolovať sa snaží od svojho okolia natoľko, že dokonca premýšľa nad pretrhnutím kontaktu so svojou matkou a sestrou. Neustály vnútorný boj mal naň taký dosah, že „tvár mal zohyzenú od únavy, nečasu, fyzického vyčerpania a z toho, že takmer deň a noc bojoval sám so sebou“. [12]

Otázka hraničných situácií a viny v diele Karla Jaspersa

Jaspers tematizuje otázku viny predovšetkým v dielach *Hraničné situácie* a *Otázka viny*. V *Otázke viny* sa zaoberá nemeckou vinou počas druhej svetovej vojny a spôsobom, ako a či vôbec je možné sa s ňou vyrovať. Rozlišuje medzi štyrmi druhmi viny – kriminálnou, politickou, morálnou a metafyzickou vinou. Taktiež rozlišuje medzi vinou kolektívnou a vinou jednotlivca. Každá vina je predmetom nejakej situácie. O aké situácie ide? Jaspers rozlišuje medzi dvomi typmi – bežnými situáciami a hraničnými situáciami. Hraničné sú pre človeka podstatnejšie, v zmysle, že ak k nim zaujme určitý postoj, môžu jednotlivca podnecovať k zmene. Na základe tejto definície môžeme vidieť, že Raskolnikov sa nachádza v hraničnej situácii, v ktorej následne nastáva transformácia jeho osobnosti a postoja.

V prvom rade je potrebné si osvetliť Jaspersovo rozdelenie a chápanie situácií. Každý človek ako konečná a dejinná bytosť sa vždy nachádza v nejakej konkrétnej situácii. [13] Jaspers píše, že „situácie existujú tým, že sa *premieňajú*, nastáva okamih, kedy už netrvajú“. [14] Môže sa zdať, že existuje moment, v ktorom sa v nijakej situácii nenachádzame. Taká interpretácia by však bola mylná. To, že situácie v nejakom okamihu viac netrvajú, znamená, že sa v tom určitom okamihu dostávame z jednej situácie do nejakej ďalšej. Ide o plynulý prechod z jednej situácie do druhej, ktorý je mnohokrát mimo našej kontroly. So situáciami však môžeme pracovať, plánovite si ich privodiť a

ovplyvňovať ich dianie. Technickým, právnym alebo politickým konaním si situácie tvoríme.[15] Thurnher k takýmto situáciám dodáva: „Situácie v tomto zmysle teda podliehajú ľudskému pôsobeniu, sú dostupné pre účelovo orientované plánovanie a kalkulovanie.“[16] To znamená, že keď si vytýčime istý cieľ, v rámci našich možností máme pod kontrolou, akým spôsobom sa k tomuto cieľu dopracujeme.

Na druhej strane však stoja hraničné situácie, napríklad vina, smrť, boj. Môžu nás zasahovať neprestajne. Zvyčajne človeka zasiahnu nečakane a prinášajú mu utrpenie. Práve preto by sa im najradšej vyhol, čo však nie je možné, ako píše Jaspers: „Ako pobývanie sa môžeme hraničným situáciám vyhnúť iba tak, že pred nimi budeme zatvárať oči. (...) Stávame sa sami sebou tým, že vstupujeme do hraničných situácií s otvorenými očami.“[17] Či už máme oči zatvorené alebo otvorené, nie je možné sa hraničnej situácii vyhnúť. Preto je nevyhnutné, aby do situácií človek vstúpil s otvorenou myslou, dokázal sa jej tak postaviť a vyrovnáť sa s ňou. I Wolfhard Janke podotýka, že „apel k autentickému existovaniu vyzýva nakoniec k tomu, aby sme sa postavili hraničnej situácii čelom“.[18] V tomto momente je dôležité vyzdvihnúť, že pri hraničných situáciách zohráva významnú úlohu *skok*. *Skok* predstavuje moment, vďaka ktorému sa v hraničných situáciách stávame *existenciou*. Čo je vlastne *existencia*? *Existencia* je bytie samo osebe, ktoré nemôžno objektivizovať prostredníctvom pojmov. Nemôže sa stať predmetom ani vedeckého poznania, ani špekulatívneho filozofického poznania, jedno ho totiž stotožňuje s bytím, druhé s duchom.[19] Každý človek je možnou existenciou, ale nie každý sa stane existenciou. Existencia je to, čím sa stávame, keď sa rozhodneme hraničnej situácii aktívne čeliť. Ide o posun vpred, porozumenie zmyslu utrpenia. Ide o to, čo odlišuje jednotlivca od väčšiny: „Jaspers nazýva spôsob bytia, ktorý sa bojí byť-sebou, rozptyľuje sa v zábavách a je zmietaný najotrepenejšími myšlienkami sveta, ‚pobytom bez existencie‘. Pobyt bez existencie nivelizuje jednotlivca na bežne sa vyskytujúceho. Existencia naproti tomu nemá žiaden pobyt, keďže je jeho najvlastnejšou možnosťou.“[20] Väčšina ľudí robí presne to, pred čím Jaspers varuje, teda pred hraničnými situáciami zatvára oči. Prečo? Pretože majú strach postaviť sa svojmu osudu. Tým sami sebe bránia v akomkoľvek ďalšom rozvoji a posune. Človek nepocituje uspokojenosť alebo naplnenie, čo poukazuje na hlbšiu a pôvodnejšiu možnosť ľudského bytia. Toto neuspokojenie vyjavuje *možnosť existencie*, a teda človek zakúša naplnenie, ktoré mu nemôžu imanentné spôsoby jeho bytia dať, až ako existencia.[21]

Čo presne však znamená, že existencia je najvlastnejšou možnosťou pobytu? V prvom rade je významný jej postoj k hraničnej situácii, vďaka ktorému je schopná povzniesť sa nad danou skutočnosťou a vidieť v nej príležitosť pre osobný rozvoj, cestu k svojmu bytiu sebou.

Podľa Jaspersa sme vinní, a vinu môžeme pociťovať už len pre to, že žijeme vo svete. Konanie, rovnako ako nekonanie, má svoje následky a nech si vyberieme jedno alebo druhé, vždy ostávame nejakým spôsobom vinnými.[22] Pretože aj ten najmenší alebo žiadny čin môže mať negatívny vplyv na nás i naše okolie. Ako príklad uvádza vykorisťovanie, ktoré je v *Zločine* najbadateľnejšie vykonávané starenou, ktorú Raskolnikov zavraždil. Vďaka vykorisťovaniu dokážeme vo svete žiť a prežívať, čo nás robí voči druhým vinnými. Zdá sa teda, že existenciálna vina je nevyhnutná: „Každý človek existuje ako vinný, pretože nikto nemôže konať bez toho, aby ubližoval druhým, a žiadny človek nedokáže žiť bez toho, aby vykorisťoval prácu druhých.“[23] Človek sa však cítiť vinným nemusí, pretože svoj podiel viny si nemusí uvedomovať. Nemusí si byť vedomý ani len toho, že akýkoľvek čin, ktorý vykoná, nejakým spôsobom ovplyvní ako jeho vlastný život, tak i životy druhých. Nezáleží na jeho úmysloch, následky týchto činov môžu byť absolútne odlišné, ako predpokladal, a tak môže spôsobiť nezamýšľané utrpenie. Keď si svoju vinu uvedomí a začne ju pociťovať, môže sa uchýliť ku krajnému riešeniu – prestane konať: „Ak sa zľaknem týchto následkov svojho konania, môžem si azda myslieť, že sa vyhnem vine tým, že nebudem vstupovať do sveta a nebudem vôbec nič konať.“[24] No i nekonanie, pasivita majú svoje následky. Človek ho nedomyšľá do dôsledkov. Na jednej strane je nekonanie pre Jaspersa istou samovraždou.[25] Na strane druhej, nekonanie,

v situáciách, v ktorých je konanie nielen možné, ale malo by byť uskutočňované, môže priniesť ešte viac zla, a tak človek ostáva vinným či už to zamýšľal alebo nie. Stále nesie za svoje rozhodnutia zodpovednosť. Východisko teda spočíva v prijatí viny. Keďže bez viny nemôže človek žiť, musí sa zmieriť s tým, že vždy ostane nejakým spôsobom vinným. Vinu však môže žiť iba v hraničnej situácii. Čo znamená, že ak hraničnú situáciu popiera, nepreberá na seba *zodpovednosť*. Ak sa jej vyhýba, ignoruje ju, môže predstierať, že sa ho akékoľvek zlo vo svete nedotýka, a teda je nevinný, nijak neprispieva k tomuto daniu.[26] To však jeho vinu nijak nezotiera.

Ešte radikálnejšie je, pokiaľ chod sveta ani len nezahliadneme.[27] Človek sa v takom prípade domnieva, že vo svete vládne poriadok, o vykorisťovanie je postarané a je to práve naopak, teda ľudia sa nevykorisťujú a neubližujú si, ale si vzájomne pomáhajú, čím zlo odstraňujú. Týmto spôsobom „popieram temný nárok skutočnosti, ktorý je voči mne ako novej existencii vznášajú, a vôbec si neuvedomujem, že som pred ním zlyhal.“[28] Zlyhávame tým, že oči pred skutočnosťou zatvárame a všetky negatíva popierame. Napokon prichádzame k ďalšiemu bodu, a to k *eliminovaniu hraničnej situácie*, kedy človek pokladá každú vinu ako jednotlivú a teda ide o niečo, čomu sa možno vyhnúť.[29] To nás prinavracia k ignorácii viny, pretože pokiaľ niekto niečo nespravil, nemôže byť predsa vinný. Tým popierame, že môžeme byť súčasťou väčšieho celku, v rámci ktorého môžeme spôsobovať škodu a utrpenie. Podľa Jaspersa je teda vinný každý jednotlivec a absolútne očistenie od viny nie je možné. Vždy bude totiž nejakým spôsobom niekomu vo svete škodiť.

Klasifikácia viny podľa Karla Jaspersa a Raskolnikovova vina

Jaspers sa zaoberá klasifikáciou viny v diele *Otázka viny: Príspevok k nemeckej otázke*. Otázka vzniká ako reakcia na druhú svetovú vojnu, z ktorej bolo Nemecko obviňované, a snaží sa objasniť, ako k tomuto problému možno pristupovať. Navrhuje rozlíšenie pojmov viny, pretože sa domnieva, že v úvahách o vine sa spájajú rozličné pojmy a hľadiská, čo k vyjasneniu problému nevedie.[30] Triesve zhodnotenie skutkov a viny býva často zatemňované citmi. Po všetkom prežitom utrpení ľudia túžia po utešení, po radosť, nie po obviňovaní sa z toho, čo sa udialo. Práve to je však potrebné. Pretože v momente, keď si človek položí otázku, či a akým spôsobom je vinný, a svoju vinu si uvedomí, všetky predstavy o sebe samom sa zrúti. V tom momente môže prísť k obratu a k zmene. A až vtedy sa môže niečo zlepšiť. Na city sa podľa Jaspersa nie je možné spoľahnúť – odvolávať sa na city je totiž naivitou, pretože nie sú dostatočne premyslené.[31]

Prejdime k samotnému rozdeleniu viny. Jaspers rozlišuje medzi kriminálnou vinou, politickou vinou, morálnou vinou a napokon vinou metafyzickou. Všetky spolu súvisia a jeden čin môže spadať pod viac ako len jeden druh viny. Pri kriminálnej a politickej vine je inštancia vonkajšia, pri morálnej a metafyzickej vine ide o inštanciu vnútornú. To znamená, že pri kriminálnej a politickej vine počuje obvinený výčitky zvonku, a sú vyslovované s vôľou uvaliť trest a povolať k zodpovednosti. Zatiaľčo vnútorné výčitky, ktoré sa vyskytujú pri morálnej a metafyzickej vine, počuje vinník vo svojom vnútri, ide o jeho svedomie.[32] Rozlišovaním medzi rôznymi druhmi viny máme na jednej strane predísť bezduchému tliachaniu o vine, na strane druhej nás má priviesť k prvopočiatku, o ktorom nemožno hovoriť priamo ako o našej vine.[33]

Zaradíme teda Raskolnikovovu vraždu pod príslušný druh viny. Raskolnikovov čin môže spadať nie pod jeden druh, ale až tri, a to kriminálnu, morálnu i metafyzickú vinu. Ako hovorí Jaspers, vo svete dokážeme žiť vďaka tomu, že jeden druhého nejakým spôsobom vykorisťujeme. Metafyzická vina je teda všadeprítomná. Raskolnikov sa previnil voči druhým už len tým, že žil v kutici, ktorú si iní dovoliť nemôžu. Starena vykorisťovala bezradných ľudí bez kúska súcitu, sama žijúc v nadbytku, zatiaľčo Raskolnikov chcel ľudstvo od tejto nespravodlivosti oslobodiť. Tento moment teda môžeme zaradiť pod vinu metafyzickú. Totiž tým, že sám jej dával z núdze svoje cennosti, ju v úžere podporoval. Teda starena mohla pokojne pokračovať vo svojej činnosti, naďalej vykorisťovať už aj tak zubožených ľudí. Raskolnikov pohnútky zabíť starenu teda pramenili z troch dôvodov: čiastočne z jeho egoizmu, pretože si chcel dokázať, že sa môže stať Napoleonom. To by tiež znamenalo, že by

po jednom zlom skutku nasledovalo mnoho dobrých, čím by pomohol veľkému množstvu ľudí. Druhým dôvodom bola jeho matka so sestrou, ktoré boli ochotné obetovať svoje blaho v jeho prospech, a na úkor ktorých sám žil. Tretím dôvodom bolo to, že by zastavil stareniu úžeru, a tak by oslobodil od utrpenia ešte väčšie množstvo ľudí. Metafyzickú vinu síce neeliminoval, ale snažil sa aspoň trochu, i keď zvrátene, situáciu zlepšiť.

Kriminálnej viny sa dopustil tým, že porušil zákon – siahol starene a jej sestre Lizavete na život a okradol ich. Raskolnikov sa k svojmu zločinu priznal a uznal, že je vinným. Zodpovedal sa súdu, ktorý rozhodol o jeho vine a treste, v dôsledku čoho bol Raskolnikov poslaný na Sibír. Sibír preňho však nie je jediným trestom. Najmučivejším trestom je preňho jeho vlastné svedomie a utrpenie, ktoré mu spôsobuje formou fyzickej choroby i psychickej zahmlenosti. Tým sa dostávame k morálnej vine. Raskolnikov si svoju morálnu vinu uvedomuje, to môžeme vidieť už len z jeho fyzického a psychického zdravia. Je so sebou v neustálom konflikte, v jednom momente odhodlaný priznať sa k vražde, v ďalšom svoju vinu popiera, pretože zabil iba princíp, nie človeka. Sám sa s touto situáciou však vyrovnáť nedokáže a preto v tomto momente hrá veľmi dôležitú úlohu Marmeladovova dcéra Soňa. Ona sama trpí, pretože je na ňu odkázaná jej rodina. Soňa ich však dokáže finančne podporovať iba vďaka prostitúcii, pre ktorú sa cíti previnilo a zahanbene. Soňa nachádza útočisko v Bohu a viere, to však Raskolnikovovi nepomáha. Pre Raskolnikovu je dôležitá sama Soňa, ktorá mu pomáha prekonať danú situáciu prostredníctvom porozumenia a komunikácie, ktorá je pre Jaspersa v hraničných situáciách kľúčová.

Komunikácia ako východisko z hraničnej situácie

Ak Raskolnikovova vina spadá v Jaspersovej klasifikácii pod vinu kriminálnu, morálnu i metafyzickú, potom je tu významná otázka komunikácie, ktorá je v *Zločine a treste* jeho východiskom. Ako sme už spomínali, Soňa Marmeladovová je postava, ktorá má veľký význam predovšetkým pre Raskolnikovu. Až vďaka Soni napokon dokáže Raskolnikov precitnúť, priznať si vinu a následne sa priznať k svojmu zločinu.

Podľa Jaspersa sa v komunikácii musíme otvoriť druhej existencii, takáto komunikácia môže byť pre človeka ako existenciu rozhodujúca: „Kedykoľvek pretrhneme komunikáciu, kedykoľvek v nej zlyháme, zdá sa, že stratíme kúsok zo svojho vlastného bytia. Bytie je bytie spolu, nie len v existovaní, ale ako existencia.“^[34] Komunikácii sa človek vo svojom živote nemôže vyhnúť. Môže sa izolovať a pretrhnúť kontakt so svojím okolím, o čo sa snažil aj Raskolnikov. Zároveň sa však nemôže vyhnúť komunikácii úplne, pretože vždy nejakým spôsobom komunikuje so sebou samým. Reflektuje seba samého, čo môže mať pozitívny vplyv, no táto reflexia môže tiež stroskotať, ako sa to stalo v Raskolnikovovom prípade. Utiahol sa do svojho vnútra, čím z neho ako z človeka iba ubúdalo, stával sa necitlivejším a neludskejším. Keď sa však dostal do kontaktu so Soňou, Raskolnikovov vnútorný boj sa postupne začal meniť na láskyplný boj,^[35] v ktorom majú obaja rovnaký cieľ, rovnaké požiadavky: „Iba vzájomné pochopenie nám obom umožňuje povzniesť sa na seba samých. Iba spolu môžeme dosiahnuť cieľ, na ktorý obaja mierime.“^[36]

Soňa pre svojmu krehký výzor pôsobí ponížene a slabo, v diele sa však ukazuje ako silná osobnosť, ktorá je Raskolnikovovi oporou a snaží sa ho naviesť na správnu cestu. Svojou vytrvalosťou a vierou zmení Raskolnikovov postoj voči jeho zločinu, a ako jediná ho dokáže bez predsudkov a zbytočných obvinení vypočuť. Keď sa jej Raskolnikov prizná, že zavraždil starenu a Lizavetu, neotočí sa mu chrbtom, i napriek tomu, že Lizaveta bola jej priateľkou. Je rozhodnutá ho nasledovať i na Sibír a sprevádzať ho počas trestu. Pre svoju nenápadnosť a dobrotivosť môže byť podceňovaná: „dobrotiví sú podceňovaní, znevažovaní a draho musia platiť za svoju dobrotivosť. No aj keď vedia, že ich čaká trnistá cesta, ostávajú verní svojej rozhodnosti.“^[37] Nič, čo Raskolnikov povie alebo urobí, jej postoj nezmení. Raskolnikov si uvedomuje Soninu dôležitosť i to, že ak sa nechce utrápiť, potrebuje ju. Vnútorný konflikt v ňom i naďalej pretrváva, no pomaly sa vo svojom vnútri začína obracať.^[38] Uvedomuje si, že svojím priznaním spôsobuje utrpenie i Soni, no zároveň si uvedomuje, že už ho

nedokáže nieť sám, čím opúšťa svoju izolovanosť a samotu a vchádza do komunikácie: „Nepochopíš nič, len sa celá utrúpiš... pre mňa! Vidíš, plačeš a opäť ma objímaš – no prečo ma objímaš? Preto, že som sám nevydržal, neuniesol ťarchu a prišiel som ju zvaliť na iného: trp aj ty, bude mi ľahšie!“^[39] I napriek zdieľaniu svojho utrpenia so Soňou je voči nej Raskolnikov najskôr ľahostajný, neskôr začína byť jeho postoj láskyplnejší. V rozhovore s ňou a vďaka nej postupne mäkne: „Predsa však sa v ňom rodil cit; srdce sa mu zvieralo, keď pozeral na ňu. Prečo aj ona, pomyslel si, čo som jej ja? Prečo plače, prečo ma vypravuje na cestu ako matka alebo Duňa? Bude mi pestúnkou!“^[40] Soňa sama sa so svojím vlastným utrpením dokáže vyrovnáť iba vďaka hlbokej viere v Boha. Preto chce a je schopná Raskolnikovovi pomôcť eliminovať jeho utrpenie do čo najväčšej miery. Z tohto dôvodu od neho žiada, aby požiadal Boha o odpustenie. Tesne pred tým, ako sa Raskolnikov so svojím činom priznal Iliu Petrovičovi na komisárstve, išiel na krížne cesty, kde sa poklonil ľuďom a pobožkal zem, presne ako mu prikázala Soňa. Týmto činom mu mal podľa Sone Boh vrátiť život. Zem a ľudia budú súdiť Raskolnikovova, pred nimi musí urobiť pokánie a prijať od nich rozhrešenie.^[41] Akt však nezavrší priznaním, že je vrah, ako podľa Sone mal, pre posmešné poznámky a pohľady okolitých ľudí. Počas celého diania ho pozorovala: „Vo chvíli, keď sa na Sennom námestí poklonil po zem druhý raz a obrátil sa doľava, asi päťdesiat krokov od seba zazrel Soňu. Schovávala sa mu za dreveným barakom stojacim na námestí, teda ho sprevádzala na celej jeho trúchlivej púti! Raskolnikov pocítil a pochopil raz a navždy, že Soňa je teraz s ním naveky a pôjde za ním aj na kraj sveta, kdekoľvek by ho osud zavial.“^[42] Iba priznaním a akceptovaním viny sa môže so svojou vinou vyrovnáť. Musí ju oľutovať, aby dokázal zmeniť dianie okolo seba i seba samého: „pokánie je ten akt, alebo skôr, reakcia, ktorá mení zmysel uplynulej udalosti alebo súčasného ja, pretože orientuje smerom k budúcnosti. Robí tak vo vzťahu k tomu, kým som teraz a k tomu, kým sa môžem stať; oslobodzuje ma od inak determinujúcej alebo motivujúcej sily minulosti a súčasnosti.“^[43] Pokánie má teda transformatívny charakter. Je re-akciou, čo znamená, že vďaka pokániu dokážeme znovu prežiť danú skľučujúcu skutočnosť a vďaka tomu zmeniť jej zmysel v našom živote. I napriek tomu, že Raskolnikov zobral životy dvom ľuďom a okradol ich, stále má možnosť na normálny život. Dané udalosti síce nemôže zmeniť, no môže zmeniť ich zmysel. Inými slovami, môže zmeniť vplyv, ktorý naňho majú. Nemusí sa nimi viac nechať zožierať. Nie je odsúdený na večné utrpenie alebo opovrhnutie, pokiaľ úprimne oľutuje. Zmenou svojho postoja dokáže zmeniť svoju budúcnosť i seba samého.

Literatúra

- DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Zločin a trest*. Bratislava: Ikar, 2014.
- FILKUSOVÁ, M. et al.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988.
- JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá Fronta, 1995.
- JASPERS, K.: *Mezní situace*. Praha: Oikoymenh, 2016.
- JASPERS, K.: *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*. Praha: Academia, 2006.
- JASPERS, K.: *Philosophy. Volume 2*. Chicago: The University of Chicago Press, 1970.
- KAUTMAN, F.: *F. M. Dostojevskij – Věčný problém člověka*. Praha: Rozmluvy, 1992. KOPANIČÁK, J.: *Dostojevskij a dnešok*. Bratislava: Stimul, 1994.
- MACHALOVÁ, T.: Existenciálna etika. In: *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 442 - 458.
- STEINBOCK, A. J.: *Moral Emotions. Reclaiming the Evidence of the Heart*. Evanston: Northwestern University Press, 2014.
- THURNHER, R. – RÖD, W. – SCHMIDINGER, H.: *Filosofie 19. a 20. století, 3. zv.* Praha: Oikoymenh, 2009.

Poznámky

- [1] Porov. KAUTMAN, F.: *F. M. Dostojevskij – Věčný problém člověka*. Praha: Rozmluvy, 1992, s. 16.
- [2] Porov. tamtiež, s. 16 - 17.

- [3] Porov. KOPANIČÁK, J.: *Dostojevskij a dnešok*. Bratislava: Stimul, 1994, s. 213.
- [4] Rusky раскол, teda rozkol, rozdelenie. In: FILKUSOVÁ, M. et al.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 120.
- [5] KOPANIČÁK, J.: *Dostojevskij a dnešok*, s. 63.
- [6] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Zločin a trest*, s. 425.
- [7] KOPANIČÁK, J.: *Dostojevskij a dnešok*, s. 64.
- [8] „To, že som zabil odpornú, škodlivú voš, starigu úžerničku, ktorú nik nepotreboval, za ktorej zabitie by sa malo odpustiť štyridsať hriechov, ktorá vyciciavala chudákov, to má byť zločin?“ Tamtiež, s. 527.
- [9] STEINBOCK, A. J.: *Moral Emotions. Reclaiming the Evidence of the Heart*. Evanston: Northwestern University Press, 2014, s. 109.
- [10] STEINBOCK, A. J.: *Moral Emotions. Reclaiming the Evidence of the Heart*, s. 107.
- [11] KOPANIČÁK, J.: *Dostojevskij a dnešok*, s. 60.
- [12] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Zločin a trest*, s. 520 – 521.
- [13] Porov. THURNHER, R. – RÖD, W. – SCHMIDINGER, H.: *Filosofie 19. a 20. století*, 3. zv. Praha: Oikoymenh, 2009, s. 248.
- [14] JASPERS, K.: *Mezní situace*. Praha: Oikoymenh, 2016, s. 8.
- [15] Porov. tamtiež, s. 8 – 9.
- [16] THURNHER, R. – RÖD, W. – SCHMIDINGER, H.: *Filosofie 19. a 20. století*, 3. zv. s. 248.
- [17] JASPERS, K.: *Mezní situace*, s. 11.
- [18] JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá Fronta, 1995, s. 170.
- [19] Porov. MACHALOVÁ, T.: Existenciálna etika. In: *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 445.
- [20] JANKE, W.: *Filosofie existence*, s. 168.
- [21] Porov. THURNHER, R. – RÖD, W. – SCHMIDINGER, H.: *Filosofie 19. a 20. století*, 3. zv. s. 246.
- [22] Doslova píše, že „každé jednanie má následky vo svete, o ktorých konajúci nevedel. Konajúci sa bojí následkov svojho činu, pretože vie, že je ich pôvodcom, hoci ich ani nezamýšľal.“ In: JASPERS, K.: *Mezní situace*, s. 88.
- [23] JANKE, W.: *Filosofie existence*, s. 171.
- [24] JASPERS, K.: *Mezní situace*, s. 90.
- [25] Možno tomu rozumieť už len s ohľadom na nekonanie ako nestaranie sa o seba samého, teda rezignáciu. Napríklad odmietanie prijatia potravy, pretože i jedlo, ktoré konzumujeme, mohlo byť vypestované na úkor niekoho iného. A ak nie pestovanie samotného jedla, tak nástroje, pomocou ktorých bolo zbierané, ľudia, ktorí ho zbierali, mohli pracovať za neľudských podmienok a neprimeraný plat: „Dôsledné a absolútne dodržiavanie nekonania by nutne viedlo k rýchlemu zániku, bolo by formou samovraždy.“ In: tamtiež, s. 90.
- [26] Ako píše Janke: „Hlásať život bez viny a bez boja znamená predstierať slepotu.“ In: JANKE, W.: *Filosofie existence*, s. 171.
- [27] Porov. JASPERS, K.: *Mezní situace*, s. 91.
- [28] Tamtiež, s. 92.
- [29] Porov. tamtiež, s. 92.
- [30] Porov. MACHALOVÁ, T.: Existenciálna etika. In: *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*, s. 449.
- [31] „Prehlbujú sa a zjasňujú tým, ako myslíme. Na cit ako taký sa nedá spoľahnúť. Odvolávať sa na city je naivitou, ktorá sa vyhýba objektivite toho, čo možno vedieť a myslieť. Až keď si nejakú vec všestranne premyslíme a sprítomníme, stále sprevádzaní, vedení a vyrušovaní citmi, dospievam ku skutočnému citu, z ktorého potom môžeme spolalivo žiť.“ In: JASPERS, K.: *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*. Praha: Academia, 2006, s. 21.
- [32] Taktiež, podľa Jaspersa, pokiaľ ide o morálnu vinu, môže človek dávať niečo za vinu iba sám sebe, nie druhému. To môže iba v prípade láskyplného boja, čiže s dobrým úmyslom. Porov. tamtiež, s. 36.

[33] Porov. tamtiež. s. 27.

[34] JASPERS, K.: *Philosophy*. Volume 2. Chicago: The University of Chicago Press, 1970, s. 53.

[35] Láskyplný boj je pojem, ktorý používa K. Jaspers vo svojich *Hraničných situáciách*, opisuje ho nasledovne: „Pretože existencia sa uskutočňuje iba v komunikácii a komunikácia sa odohráva ako pohyb v čase a v premene situácií, je tichý súlad bezčasovo dosiahnutého zjednotenia v pokoji vnútorného uchopovania od existencie k existencii iba prchavým okamihom láskyplného boja, ktorý sa rozpútava v príslušnej situácii kvôli jej temnote.“ In: JASPERS, K.: *Mezní situace*, s. 82.

[36] JASPERS, K.: *Philosophy*. Volume 2, s. 53.

[37] KOPANIČÁK, J.: *Dostojevskij a dnešok*, s. 265.

[38] Raskolnikov vychádza zo svojej znečitlivenosti a otupenosti, opäť sa v ňom začínajú prebúdať dlhodobo potláčané city: „Dávno nepoznaný cit mu zaplavil dušu ako vlna a hneď rozcitlivel. Nebránil sa mu: z očí sa mu vykotúlali dve slzy a zostali visieť na mihalniciach.“ In: DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Zločin a trest*, s. 418.

[39] Tamtiež, s. 421.

[40] Tamtiež, s. 532.

[41] Porov. KAUTMAN, F.: *F. M. Dostojevskij - Věčný problém člověka*, s. 174.

[42] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: *Zločin a trest*, s. 535.

[43] STEINBOCK, A. J.: *Moral Emotions. Reclaiming the Evidence of the Heart*, s. 139.

Bc. Alexandra Gáboriková

Katedra filozofie

Filozofická fakulta TU v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

e-mail: alex.gaborikova@gmail.com